

De melkboer en de geschiedenis

Inhoud

1. De hel baart een nieuwe wereld 7
 2. De Gulle Jaren in een ongelijke wereld 65
 3. De komst van het neoliberalisme 137
 4. De overwinning en hoe ze verblindde 239
 5. Hoe het uur van de waarheid slaat 339
- Dankwoord 469
- Index 471

Zelfbedruipend is niet hetzelfde als romantisch

Het gezin Vandaele aan de Verre Ginste telde acht kinderen en was dus in belangrijke mate zelfbedruipend. Dat had zo zijn voordelen in onzekere tijden. Mijn vader werd geboren in 1928, net voor de Grote Depressie uitbrak. In veel westerse landen steeg de werkloosheid pijlsnel: een kwart van de volwassen mannen vond geen werk. En geen werk betekende meestal ook geen inkomen, want de sociale zekerheid en de voorzieningen waarmee West-Europa in de 21^{ste} eeuw bijvoorbeeld zijn coronacrisis opving, bestonden nog niet. Ze waren voor de meeste mensen zelfs moeilijk voorstelbaar.

En omdat mensen plots geen inkomen meer hadden, konden ze ook amper nog iets kopen, waardoor de economie nog meer stilviel. Daardoor begonnen landen ook met elkaar te strijden om elkaars schaarse koopkracht. Ze devalueerden hun munt om de ander weg te concurreren of ze schermde hun eigen markten af, zodat hun eigen producenten ten minste zeker waren dat ze een afzetmarkt in eigen land hadden.

De klassieke liberale visie op zo'n crisis was dat de economie moest uitzielen: de lonen zouden door al die werkloosheid wel laag genoeg zakken om de ondernemers zin te geven om opnieuw te investeren. De staat moest vooral niet tussenkomen. Het was een harde zienswijze waar westerse landen in de jaren dertig meer en meer afstand van zouden nemen. De economische politiek zou eigenlijk aangepast worden aan een politiek systeem waarin elke burger nu een stem had. Aan de extreemrechtse randen van de politiek heette het nog wel dat een democratisch bestel waar het onopgeleide en manipuleerbare plebs nu de koers bepaalde, een rotte brij was maar er was geen weg terug: gaandeweg zou het volk zich laten gelden. Miljoenen mensen lange tijd zonder inkomen zetten, werd onhoudbaar.

Mijn pa herinnerde zich niet veel van die zwarte tijden, van de huizenhoge werkloosheid en inkomensongelijkheid, de twee gesels van het kapitalisme, zoals de grootste econoom van die tijd, John Maynard Keynes, ze noemde. Zo'n zelfbedruipende boerderij fungeerde immers als een uitstekend vangnet. Mijn vader was duidelijk: 'Zeker, in de oorlog leden stedelingen honger maar wij hadden alles van onszelf. Onze kelders zaten vol voorraad. Arme mensen kwamen aren rapen na de tarweoogst. Ze verzamelden de allerkleinste

aardappelen die achterbleven op het veld. In die tijd had vader ook het kippenhok met een elektriciteitsdraad omheind. Zodra er een nachtelijke dief tegen stootte, ging er een bel af op zijn slaapkamer en dan zette hij meteen een sirene aan. Hij gebruikte die sirene soms trouwens ook om ons 's morgens vroeg te wekken. Als dat niet werkte, trok hij het deken van ons bed.'

Het was geen idyllische wereld. Er heerste armoede. 'Er werd geregeld gestolen', vertelde mijn vader. 'En soms ook vermoord. Ik herinner me de dag dat een vreemdeling lang aan de toegangspoort van ons erf bleef staan kijken. We wisten niet wat hij daar stond te doen. Raadselachtig. Uiteindelijk zagen we hem verder trekken naar het noorden op de aarden weg tussen de rogge-en tarwevelden. Toen we hem zo zagen voortstappen, sprak mijn broer die Franse woorden die me altijd zijn bijgebleven: "*C'était un de ces forains qui courent les campagnes, le dos chargé de leur marchandise.*" 's Anderendaags vernamen we dat veehandelaar Van den Ende, die maar een paar kilometer verder woonde, die nacht vermoord was. En nergens een moordenaar te bespeuren. Wij hebben altijd gedacht dat die vreemdeling verantwoordelijk was voor die moord.'

Het Bruihof wil de eerste zijn. Over auto's en status

In 1935 kocht mijn grootvader Cyrille Vandaele een van de eerste auto's van de streek: een Ford met wielen die nog spaken hadden. Later zou grootvader ook de eerste televisie en de eerste elektrische omheining voor vee bezitten. Volgens mijn vader tenminste. Dat het hem zo is bijgebleven, geeft aan dat 'de eerste zijn' in dat soort dingen als belangrijk werd ervaren. Een zaak van eer waarvoor men andere dingen moest opofferen, zoals ... een bed waarop geen rattenurine druppelt.

Mijn pa vertelde immers meermaals hoe hij en zijn broers soms de dekens over hun hoofd moesten trekken om zich te beschermen tegen de rattenurine die, van tijd tot tijd, door de plankenvloer van de zolder naar beneden op hun bed druppelde. In het gezin werd ook vrolijk gedaan over het feit dat men goedkope Solo-margarine op de boterham smeerde – in plaats van de zelfgemaakte boter die men liever te gelde maakte – maar tegelijk met een dure auto pronkte.

Blijkbaar was wat de familie wilde verbergen toch min of meer geweten, want op een dag had een of andere onverlaat aan de afslag naar de boerderij een bordje gehangen met daarop 'Bruihof'. Een verwijzing naar de *brui* die er elke dinsdagavond werd gegeten, een brouwsel van tarwemeel met water, melk, wat boter en bruine suiker. Die *brui* werd kennelijk gezien als een ietwat armoedig voedsel. Mijn vader: 'Onze twee *koeiers* aten altijd bij ons en waarschijnlijk is dat langs die weg bekend geraakt. Degene die het heeft opgehangen, moet iemand geweest zijn die mijn vader niet erg gunstig gezind was. Pa heeft het meteen verwijderd.'

Het bezitten van bepaalde spullen werd in de familie gezien als een evidente manier om te tonen dat je enigszins belangrijk was, dat je meetelde. De wagen als statussymbool zat diep in het familiale geheugen gegrift. Vijftig jaar later, in 1985, vertelde een van mijn vele nichtjes me hoezeer de aanschaf van misschien wel de laatste wagen van het gezin werd gewikt en gewogen. 'Eerst hadden mijn ouders beslist om voor hun pensioen een Audi te kopen, maar op een of andere manier vonden we dat wat spijtig. Bij nader inzien wilden we allemaal dat pa een Mercedes zou kopen.' Mijn nonkel zag er de ironie van in: als jongeman had hij zich nog verstoepd voor de Duitsers en nu wilde hij per se een Duitse wagen. Maar de magie van de Duitse luxewagens was te sterk: het kopen van een Mercedes werd ervaren als een teken dat je geslaagd was in het leven.

In de loop van mijn leven zag ik hoe het koolstofrijke statussymbool van de Duitse luxewagen zich wereldwijd verspreidde. Of het nu om Turkse immigranten in de stad Gent ging of de nieuwe rijken in China, het hielp miljoenen mensen bij het lenigen van ons diepe verlangen naar status en erkenning.

Vlasfabriek in de jungle

De familie Vandaele was zelfbedruipend, maar slechts tot op zekere hoogte. Er was geld nodig om de dingen te kopen die ze niet zelf produceerden: kleren, zeep, brillen, schoolgerief, fietsen en ... auto's. Daarom handelden ze ook in veevoer en occasioneel in vee. Mijn vader kocht als jongeman nog runderen op de beestenmarkt in Gent, vlak bij de plaats waar ik later ging wonen.

En dan was er natuurlijk nog de vlasfabriek die ook bij de Vandaeles uit de grond rees, zoals op veel andere plaatsen in de streek.

Naar het schijnt lag het traagstromende kalkarme water van de Leie aan de basis van de vlasnijverheid in de streek. Dat water was immers uiterst geschikt om de vlasvezel los te maken van de rest van de vlasplant en om die vlasvezel was het in eerste instantie te doen. Daarmee werd linnen geproduceerd waar een hele textielindustrie mee aan de slag ging. Bij de Vandaeles werd in 1936 een vlasfabriek gebouwd. Ze staat er trouwens nog altijd, een monstertje van staal en beton dat maar niet wil vergaan. De vlasactiviteit had veel water nodig, en wie niet aan de Leie woonde, moest dat water uit de ondergrond halen. Daarom werd zestig meter diep naar water geboord – werken die weken lang werden stilgelegd omwille van de aanhoudende vorst in de strenge winter van 1936.

Eigenlijk was de Verre Ginste niet zo geschikt om er aan vlasverwerking te doen, bekende mijn pa later. Het was sukkelen om de enorme vlaskarren tot bij de fabriek te krijgen langs smalle aardewegen die bij regenweer heuse modderpoelen werden met plassen zo groot als kleine vijvers.

Velen in de streek zochten indertijd hun heil in de sector van het vlas, maar slechts weinigen zouden een onderneming scheppen die de tand des tijds wist te trotseren. In de 21^{ste} eeuw zou ik Unilin bezoeken, oorspronkelijk opgericht door een groep vlasboeren die samen investeerden en er een van Europa's grootste vezelplaatbedrijven van maakten. Zo gaat het altijd: wie iets onderneemt, moet de krachten van zijn tijd goed lezen om de juiste keuzes te maken als hij wil overleven op de woelige zee van de markt. En dan nog wat geluk hebben ook.

Allouettes alom

Dat van die auto en die vlasfabriek wekt misschien de verkeerde indruk. Het waren daar aan de Verre Ginste echt wel andere tijden dan tegenwoordig: het gekweel van de leeuwerik overstemde nog het geronk van motoren. Overal zag je hen zweven, hoog boven de begane grond, waarna ze zich plots lieten vallen. Biodiversiteit was toen nog iets vanzelfsprekends. Het Vlaamse koninkrijk van maïs en varkensmest was nog verre toekomst, het platteland nog geen 'woestijn' voor de bijen.

De hoeve op de Verre Ginste was omgeven door *groenigheid*: heggen, elzen en wilgen langs de grachten die krioelden van stekelbaarsjes, hier en daar ook verdwaalde eiken en verwilderde bosjes... Kinderen trokken te voet naar school – drie, vijf of zelfs zeven kilometer verder. In de winter was de hoeve nog meer geïsoleerd. ‘Sneeuw, veel sneeuw viel er, soms meer dan een halve meter’, verzekerde mijn pa. ‘Op een dag liep ik met mijn broers voor Driekoningen door de velden. We kwamen bij een zavelput die helemaal vol gesneeuwd was en zakten er tot onze kin in de sneeuw. Lachen dat we deden.’

De geboorte van het bnp en de economische groei

Ver van dat groen, aan de andere kant van de Grote Plas, ontwikkelde de econoom Simon Kuznets, zonder dat hij dat zelf beseftte, in 1936 een begrip dat de rest van de eeuw mee vorm zou geven. Op het dieptepunt van de Grote Depressie kreeg Kuznets van de Amerikaanse regering de opdracht een maatstaf voor economische activiteit te ontwikkelen. Dat moest helpen om inzicht te krijgen in de crisis. Kuznets' onderzoek mondde uit in het bruto nationaal product of bruto nationaal inkomen. Dat is de som van alle toegevoegde waarde die in een bepaalde staat tot stand wordt gebracht en dat is eigenlijk ook de som van alle inkomens in die staat.

Na de oorlog zou het bnp – en vooral de groei ervan – zich ontpoppen tot dé maatstaf die weergaf of het goed ging met een economie, en meer nog, of mensen welvarender werden. Hoewel Kuznets zelf meteen al had gewaarschuwd voor de beperkingen van zijn eigen maatstaf – een huis dat afbrandt leidt immers ook tot een hoger bnp omdat de heropbouw voor werk en inkomen zorgt – zou het vijftig jaar duren vooraleer het bnp aan impact begon te verliezen.

Van lokale helden en *dokkeblaren*

De boerengezinnen aan de Verre Ginste produceerden niet alleen veel meer hun eigen voedsel, ze zorgden ook meer voor hun eigen vertier. *Entertainment* was nog veel minder een economie op zich, zo leerde ik uit mijn vaders vertelsels. Natuurlijk was er de radio en er waren uiteraard boeken die je boven

het lokale uit konden tillen, maar vertier werd vooral ter plekke gemaakt en gezocht. Er was nog geen televisie en mensen ontspanden zich door elkaars gezelschap op te zoeken. Je kon onaangekondigd bij burens langslopen. Velen hadden nog geen telefoon en bovendien liep je niet het risico de familie te storen terwijl ze naar een of ander feuilleton zat te kijken, laat staan dat mensen achter de laptop zaten te chatten. Bij mijn vader thuis stond een biljart in de zogenaamde voorplaats en burens kwamen er spelen. 'Dat was een veel *geestiger* tijd. De mensen amuseerden zich meer samen', beweerde mijn pa steevast. Misschien. Mentaal was zo'n gehucht meer op zichzelf dan tegenwoordig. Bekende Vlamingen die door een Vlaamse media-industrie aan de lopende band geschapen en gepromoot worden via de televisie of via allerlei daarin gespecialiseerde bladen (dikwijls uit dezelfde mediagroep) waren er niet of amper. Het geestelijk universum van de mensen werd bevolkt door lokale helden. Die luisterden naar namen als Skarren Boers (Oscar Boers) of Ronten Fevers (Ronald Lefevere) die enigszins tot mijn verbeelding spraken. De broer van Skarren, Seften, zat, zo vertelde mijn pa, dikwijls op een bankje tegen de gevel van hun woning terwijl hij dezelfde vreemde woorden herhaalde: 'Zwarte ramatoe en ene katter, pak ze. En zij beet in enen ijzerdraad.' Later benam de man zich van het leven.

De rondbuikige vlashandelaar Ronten Fevers had poëtische gaven, zoals blijkt uit volgend 'gedicht van de *dokkeblaren*':

*Achter de dieken
Goat't goe voor te schiet'n
Woa dat'er dokkebloat'n stoan
Ge neemt 'r u een blad
Ge voagt 'r u' gat
Ge lat het goan
Ge moet doar dan zo lange nie bescheet'n stoan.*

Mijn vader debiteerde menigmaal dit vers, waarbij hij de laatste zin wat sneller bracht, als een soort slotsalvo. Zijn toon was doorgaans wat lacherig, omdat het volkse dichtje de mens opvoert in een bescheiden en eerlijke gedaante die hij of zij niet kan verhelpen, hoe rijk of gewichtig iemand ook

mag zijn. Het beschrijft een al te menselijke handeling die alle mensen 'overkomt', ook op momenten dat een toilet ver weg is. Daarin schuilt juist de relativering van de gewichtigheid, temeer omdat afstand wordt gedaan van wat niet meer nodig is.

Later, veel later, leerde ik het gedicht aan mijn Gentse studievrienden van de Werkgroep Werkloze Psychologen toen we samen door de Ardense heuvels rond Herbeumont trokken en 'toiletpapier' zochten. Ook mijn kinderen leerden het declameren. We droegen het samen mee als een kleinood dat verwees naar een andere wereld en de mens in al zijn gedaanten, ook zijn gehurkte.

Achter de volkse humor van Ronten school vertrouwdheid met de natuur. Ik zie Ronten gehurkt zitten aan de rand van een kabbelende beek, halvelings verscholen in uitbundig lang gras, langs een rij hoge populieren, wat scheefgewaaid door de vele zuidwestenwinden, terwijl bonte koeien rustig toekijken hoe hij zich ontlast. Heerlijk, ook al heeft de wetenschap ons intussen geleerd dat publieke ontlasting niet erg hygiënisch is, zeker niet in dichtbevolkte streken. In openlucht naar het toilet gaan, gebeurde toen evenwel nog meer dan nu. Bedrevenheid in de selectie van de juiste bladeren was daarbij nuttig.

Dit 'gedicht' toont tevens de kracht die dialecten toen nog hadden. Ooit was Europa een mozaïek van dialecten geweest. Naarmate de natiestaten zich vestigden, legden die een eenheidstaal op aan grotere gebieden, waardoor de dialecten uitgevlakt werden. Dat proces was met het Nederlands in Vlaanderen maar laat begonnen omdat het Frans lang de officiële taal was in België.

Onder het lokale, de wereldeconomie met het Westen aan de knoppen

Toch was de economie minder plaatselijk dan de relatief autarkische hoeve van mijn grootouders en het plaatstelijke vertier doen vermoeden. De West-Europese staten hadden zowat de hele wereld gekoloniseerd. Zo brachten ze de wereld als het ware bijeen in een wereldwijd economisch netwerk. Daardoor zat onder die lokale economie wel degelijk een globale economie die werelddelen met elkaar verbond.